การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตร: แนวคิดและการปฏิบัติสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ

Health Impact Assessment of Agricultural Production: Concepts, Practices, and Public Health Policy Recommendations

สามารถ ใจเตี้ย[1,*], เอมพิกา ตาใจ[2]

Samart Jaitae[1,*], Ampika Tajai[2]

[1] คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Faculty of Science and Technology, Chiang Mai Rajabhat University

[2] วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี เชียงใหม่

Boromarajonani College of Nursing, Chiang Mai

* Email: samart_jai@cmru.ac.th

ส่งต้นฉบับบทความ : 25 ม.ค. 66 / ส่งบทความฉบับแก้ไข : 23 มี.ค. 66 / ตอบรับให้เผยแพร่ : 27 มิ.ย. 66 / เผยแพร่ : 30 มิ.ย. 66

การอ้างอิง: สามารถ ใจเตี้ย และ เอมพิกา ตาใจ. (2566). การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตร: แนวคิดและการปฏิบัติสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ. วารสารสิ่งแวดล้อม, ปีที่ 27 (ฉบับที่ 1).

https://doi.org/10.35762/EJ.2566001

บทคัดย่อ

ระบบการผลิตการเกษตรเป็นการสร้างอาหารให้กับประชากรทั่วโลก และมีความสำคัญต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจในหลายประเทศ แต่ด้วยระบบการผลิตการเกษตรในปัจจุบันต้องสนองตอบความต้องการอาหารที่เพิ่มขึ้นทำให้ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบและเพิ่มปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะสารเคมีการเกษตรปรากฏการณ์นี้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาน ทั้งนี้แนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพอันเป็นการเรียนรู้และจัดกระทำข้อมูลจากสถานการณ์ปัญหาที่แท้จริงด้วยเครื่องมือที่หลากหลายจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายอันเป็นทางเลือกในการลดและป้องกันผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตการเกษตรที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ : การผลิตการเกษตร; การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ; นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ

Abstract

Agricultural production systems provide food for the world's population and are important for economic development in many countries. However, in order to respond to the increasing demand for food, current agricultural production systems have had to adjust their production patterns and increase production inputs, particularly the use of agricultural chemicals. This phenomenon has affected human health in several dimensions, including physical, mental, social, and spiritual health. Health Impact Assessment (HIA), which involves learning from and processing information derived from real-world problem situations using a variety of tools, can lead to policy recommendations that provide alternative approaches for reducing and preventing health impacts arising from agricultural production. These recommendations are developed through genuine community participation.

Keywords: Agricultural Production; Health Impact Assessment (HIA); Healthy Public Policy

1. บทนำ

หนึ่งแนวทางในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเพื่อให้มีอาหารเพียงพอต่อความต้องการของประชากรโลกคือ การนำสารเคมีมาใช้ในกิจกรรมทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม สารเคมีเหล่านั้นสามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อม รวมถึงผลกระทบที่มีต่อสุขภาพของเกษตกร ครอบครัว และชุมชน โดยผลกระทบดังกล่าวเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการใช้สารเคมีและมูลค่าทางธุรกิจของผลิตภัณฑ์ที่จะได้รับ ดังนั้น การประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Health Impact Assessment: HIA) อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคม โดยประยุกต์ใช้แนวทางและเครื่องมือที่หลากหลายเพื่อระบุ คาดการณ์ และพิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้วกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งผลลัพธ์ของกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจะสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการแก้ไขปัญหา คุณค่าหรือความสำคัญของการมีสุขภาวะที่ดีร่วมกันของทุกภาคส่วนและเป็นข้อมูลหลักฐานประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบายสู่หลักการและวิธีปฏิบัติที่ดีในการผลิตทางการเกษตร

2. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การเกษตรถือเป็นภาคการผลิตพื้นฐานหลักของโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศไทย แม้จะมีการปรับเปลี่ยนภาคการผลิตบางส่วนสู่ภาคอุตสาหกรรมแล้วก็ตาม (สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2563) การกำหนดนโยบายส่งเสริมการเกษตรที่หลากหลายของภาครัฐก่อให้เกิดรูปแบบการเกษตรที่มีการมุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรซึ่งนำไปสู่การใช้สารเคมีทางการเกษตรเป็นจำนวนมากและมีการใช้ติดต่อกันเป็นระยะเวลานานจนทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ความเสื่อมโทรมของดินทั้งความหนาแน่นและความเป็นกรด-ด่างที่เปลี่ยนไป นอกจากนี้ยังมีการปนเปื้อนของสารเคมีทางการเกษตรในแหล่งน้ำและอากาศ

โดยเฉพาะสารเคมีที่ใช้ป้องกันและกำจัดศัตรูพืช (Alhashim, Deepa and Anandhi, 2021) โดยผลกระทบในแหล่งน้ำเกิดจากการพัดพาอนุภาคดินที่ดูดซับสารเคมีลงสู่แหล่งน้ำทำให้ไม่สามารถนำน้ำมาใช้เพื่อการอุปโภคหรือบริโภคได้ นอกจากนี้ สารเคมีเหล่านั้นยังถูกสะสมในสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำโดยจะสะสมได้มากในพวกสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังที่อาศัยอยู่หน้าดินหรือท้องน้ำ เช่น หอยและตัวอ่อนแมลงปอ เป็นต้น โดยสัตว์เหล่านั้นสามารถสะสมสารพิษได้มากถึง 10 - 10,000 เท่า (สุธาสินี อั้งสูงเนิน, 2558) ส่วนผลกระทบต่ออากาศเกิดจากการพ่นสารเคมีในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เช่น ความเร็วลม อุณหภูมิ และความชื้นสัมพัทธ์ ทำให้ละอองสารเคมีจากการฉีดพ่นปลิวปะปนอยู่ในอากาศ บางส่วนอาจปลิวไปตกในแหล่งน้ำหรือบ้านเรือนที่พักอาศัย และถ้าหากการใช้สารเคมีมีการทำให้เป็นละอองฝอยที่เล็กลงสำหรับการฉีดพ่นหรือโปรยทางอากาศสารพิษเหล่านั้นจะสามารถปลิวปะปนอยู่ในอากาศได้มากยิ่งขึ้น (นวลศรี ทยาพัชร, 2543) นอกจากสารเคมีแล้วกระบวนการผลิตทางการเกษตรยังสามารถส่งผลกระทบต่อสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมได้ ยกตัวอย่างเช่น กระบวนการผลิตลำไยนอกฤดูที่มีความซับซ้อนตั้งแต่การเตรียมต้นลำไย การใช้สารเคมีเร่งการออกดอก การดูแลรักษาระหว่างการออกดอกไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต รวมถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ต้องทันต่อสถานการณ์ราคาลำไยในท้องตลาด ซึ่งกระบวนการดังที่กล่าวมาได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรสูงอายุที่ไม่สามารถเข้าร่วมปฏิบัติกิจกรรมเหล่านั้นในชุมชนได้อันเป็นเหตุให้เกษตรกรสูงอายุบางคนขาดการปฏิสัมพันธ์ในชุมชน นอกจากนี้เกษตรกรสูงอายุบางคนยังเผชิญกับความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุในการปฏิบัติงานในสวนและยังรวมไปถึงปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำเพื่อการเกษตรด้วย (สามารถ ใจเตี้ย, 2564) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจากการเกษตรดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แต่ยังไม่สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การที่จะให้เกษตรกรและชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการลดและป้องกันผลกระทบทางสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร การนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการปฏิบัติผ่านกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (HIA) อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในสังคมโดยมีการประยุกต์ใช้แนวทางและเครื่องมือที่หลากหลายในการระบุคาดการณ์ และพิจารณาถึงผลกระทบทางสุขภาพที่อาจจะเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วกับประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจากข้อเสนอหรือการดำเนินนโยบาย แผนงาน โครงการหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจะเป็นการสนับสนุนการตัดสินใจอันเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างเสริมและการคุ้มครองสุขภาพประชาชนทุกกลุ่ม ผลลัพธ์ของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพเป็นคำแนะนำหรือข้อเสนอแนะที่มีข้อมูลหลักฐานยืนยัน (evidence – based recommendations) ที่จะสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางและคุณค่าหรือความสำคัญของการมีสุขภาวะที่ดีร่วมกันของสังคมสำหรับประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบาย (Cameron, Ghosh, and Eaton, 2011) โดยคำแนะนำเหล่านั้นจะมุ่งสนับสนุนผลกระทบทางบวกต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นจากข้อเสนอเชิงนโยบายและมุ่งขจัดหรือลดผลกระทบทางลบต่อสุขภาพให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจึงเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่สำคัญในการคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพของมนุษย์จากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งจากรัฐและเอกชนเพราะเป็นกระบวนการที่ช่วยสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและขจัดหรือยับยั้งการดำเนินการที่อาจเป็นภัยคุกคามต่อสุขภาพของมนุษย์ (WHO, 1999) กระบวนการการประเมินผลกระทบทางสุขภาพอาจ

นำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาผลกระทบด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของเกษตรกรและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการผลิตทางการเกษตร รวมถึงแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและประชาชนได้

3. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตร

การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตรสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของการผลิตและความสัมพันธ์ในช่วงเวลาของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยการออกแบบกระบวนการประเมินต้องสามารถคาดการณ์ผลกระทบทางสุขภาพได้ล่วงหน้าและกำหนดกรอบเวลาให้สอดคล้องกับกระบวนการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมนั้น (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2559; Pope et al., 2016) ทั้งนี้แนวทางการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตรประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นตอนการกลั่นกรอง (Screening) เป็นการดำเนินการเพื่อพิจารณาว่ากิจกรรมการผลิตทางการเกษตรในลักษณะใดมีความจำเป็นหรือมีความเหมาะสมที่จะทำการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ เพราะผลกระทบทางสุขภาพสามารถเกิดได้จากปัจจัยต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และไม่มีลักษณะของความสัมพันธ์เป็นเส้นตรงกับขนาดของกิจกรรม นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องพิจารณาถึงโอกาสความเป็นไปได้และความเหมาะสมในการใช้การประเมินผลกระทบทางสุขภาพเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนในเชิงนโยบายหรือการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมถึงควรระบุถึงประเภทของการดำเนินการประเมินผลกระทบทางสุขภาพด้วยว่าจะดำเนินการในรูปแบบใด

ขั้นตอนการกำหนดขอบเขต (Scoping) เป็นการกำหนดขอบเขตการประเมินผลกระทบทางสุขภาพโดยใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อสุขภาพชุมชน ซึ่งหมายถึง การประเมินว่ากิจกรรมการผลิตทางการเกษตรนั้น ๆ ก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อปัจจัยกำหนดสุขภาพหรือไม่ ถ้าหากมีผลกระทบผลกระทบนั้นเป็นผลกระทบทางบวกหรือผลกระทบทางลบ มีขอบเขตในด้านพื้นที่ ระยะเวลา และระดับความรุนแรงของผลกระทบมากน้อยเพียงใด

ขั้นตอนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ (Assessing) เป็นขั้นตอนในการวิเคราะห์ ประมาณการและคาดการณ์ถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นตามขอบเขตและแนวทางที่ได้วางไว้ในขั้นตอนที่ผ่านมาซึ่งจะนำไปสู่ผลการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ ทั้งนี้ การวิเคราะห์และการร่างรายงานผลการประเมินควรดำเนินการโดยคณะบุคคลเดียวหรือหลายคณะบุคคลเพื่อให้ได้ผลการวิเคราะห์หรือการประเมินผลกระทบที่ถูกต้อง เชื่อมโยงเป็นองค์รวมและพร้อมที่จะรับฟังการพิจารณาร่างรายงานโดยสาธารณะ ในขั้นตอนนี้ต้องให้ความสำคัญกับความถูกต้องและความเหมาะสมของการใช้เครื่องมือที่กำหนดไว้ในขอบเขต รวมถึงจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างนักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญ และชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนการทบทวนร่างรายงานการศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบทางสุขภาพโดยสาธารณะ (Public Review) เป็นขั้นตอนที่ผู้ได้รับผลกระทบและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้ร่วมกันกลั่นกรองความถูกต้อง และความครบถ้วนของข้อมูลและข้อสรุปในรายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ ซึ่งผู้ประเมินควรนำเสนอข้อมูลผล

การศึกษาอย่างเปิดเผย ครบถ้วน เปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลจากทุกภาคส่วน และรับฟังความเห็นด้วยด้วยใจที่เปิดกว้าง ทั้งนี้ในขั้นตอนนี้ควรร่วมกันเสนอแนะแนวทางเพื่อผลักดันผลการประเมินเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจ และให้ได้มาซึ่งข้อตัดสินใจในการดำเนินนโยบาย แผนงาน โครงการหรือกิจกรรมที่สามารถยอมรับร่วมกัน (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2563) รายงานการประเมินผลกระทบทางสุขภาพยังช่วยสนับสนุนการวิจัย การสร้างนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สุขภาพ และกระตุ้นการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชนภายใต้กฎหมายของท้องถิ่นนั้น (Forbes et al., 2013)

ขั้นตอนการผลักดันสู่การตัดสินใจ (Influencing) เป็นการนำเสนอผลการศึกษาการประเมินผลกระทบทางสุขภาพและทางเลือกในการดำเนินการลดและป้องกันผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตรมาสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน รวมถึงการให้ได้มาซึ่งข้อตัดสินใจในการดำเนินนโยบาย แผนงาน โครงการหรือกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรในชุมชนที่สามารถยอมรับร่วมกันสู่แนวทางปฏิบัติในการผลักดันข้อตัดสินใจดังกล่าวไปยังผู้กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนการติดตามและประเมินผลโดยสาธารณะ (Public Monitoring and Evaluation) เป็นขั้นตอนของการติดตาม ตรวจสอบว่ากิจกรรมการผลิตทางการเกษตรนั้น ได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ ไม่ว่าจะเป็นผลทางบวกหรือผลทางลบต่อสุขภาพตามที่ได้คาดการณ์ไว้หรือไม่ และ/หรือส่งผลกระทบอย่างไรต่อสุขภาพของประชาชน ทั้งนี้ควรมีการออกแบบแนวทางในการติดตามและประเมินผล รวมถึงกำหนดคณะทำงานและขอบเขตหรือประเด็นที่ควรทำการติดตามและประเมินผลอย่างแท้จริง ซึ่งผลลัพธ์ของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจะมีประโยชน์คุ้มค่าก็ต่อเมื่อมีการนำเอาผลการประเมินไปปรับเปลี่ยนการปฏิบัติหรือนโยบายซึ่งมีโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้มากถ้าใช้กระบวนการประเมินผลกระทบที่เปิดโอกาสให้ฝ่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้และร่วมประเมินผลกระทบตลอดทั้งกระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ โดยผลสำเร็จเหล่านี้อาจสะท้อนจากการนำผลลัพธ์ของการประเมินผลกระทบไปประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยในระดับครอบครัว ชุมชน และการออกแบบหลักสูตรในโรงเรียน (The Kohala Center, 2012) โดยการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตรสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตร

ขั้นตอน	ผู้เกี่ยวข้อง	วิธีการประเมิน	เครื่องมือ
ขั้นตอนการกลั่นกรอง	• เกษตรกร • ประชาชนทั่วไป • หน่วยงานด้านการเกษตร • หน่วยงานด้านสาธารณสุข	• การสำรวจภาคสนาม • การทบทวนเอกสาร • การตรวจตัวอย่างดิน น้ำ หรือเลือดของเกษตรกร	• แบบสอบถาม • ข้อมูลด้านการเกษตร • ข้อมูลด้านสุขภาพ • เครื่องมือวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการ

ตารางที่ 1 การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตร (ต่อ)

ขั้นตอน	ผู้เกี่ยวข้อง	วิธีการประเมิน	เครื่องมือ
ขั้นตอนการกำหนดขอบเขต	• เกษตรกร • ประชาชนทั่วไป • หน่วยงานด้านการเกษตร • หน่วยงานด้านสาธารณสุข • นักวิชาการ	• การประชุมเชิงปฏิบัติการ • การสัมภาษณ์ • การทบทวนเอกสาร	• แบบบันทึกการประชุม • แบบสัมภาษณ์ • ข้อมูลด้านการเกษตร • ข้อมูลด้านสุขภาพ
ขั้นตอนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ	• เกษตรกร • ประชาชนทั่วไป • นักวิชาการ	• การประเมินความเสี่ยงต่อสุขภาพ • การวิเคราะห์ความเสี่ยงภัยชุมชน	• แบบประเมินความเสี่ยงสุขภาพ • เครื่องมือการศึกษาชุมชน
ขั้นตอนการทบทวนร่างรายงานการศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบทางสุขภาพโดยสาธารณะ	• เกษตรกร • ประชาชนทั่วไป • หน่วยงานด้านการเกษตร • หน่วยงานด้านสาธารณสุข • นักวิชาการ	การประชุมเชิงปฏิบัติการ	แบบบันทึกการประชุม
ขั้นตอนการผลักดันสู่การตัดสินใจ	• องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น • เกษตรกร • ประชาชนทั่วไป • หน่วยงานด้านการเกษตร • หน่วยงานด้านสาธารณสุข • นักวิชาการ	การประชุมเชิงปฏิบัติการ	แบบบันทึกการประชุม
ขั้นตอนการติดตาม และประเมินผลโดยสาธารณะ	• เกษตรกร • ประชาชนทั่วไป • หน่วยงานด้านการเกษตร • หน่วยงานด้านสาธารณสุข • นักวิชาการ	• การประชุมเชิงปฏิบัติการ • การตรวจตัวอย่างดิน น้ำ หรือเลือดของเกษตรกร	• แบบบันทึกการประชุม • เครื่องมือวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการ

4. ข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ

ผลลัพธ์การประเมินผลกระทบทางสุขภาพจะนำมาซึ่งแนวทางในการแก้ไขปัญหาภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนอันเป็นกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพที่สัมพันธ์กับการพัฒนาพร้อมกับการให้คุณค่าของมิติสุขภาพ ยกตัวอย่างเช่น การสังเคราะห์แนวทางการแก้ไขปัญหาผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตลำไยนอกฤดู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน มีรายละเอียดดังนี้ 1) ผลกระทบทางสุขภาพด้านร่างกาย มีสาเหตุหลักมาจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรในการผลิตลำไยนอกฤดูที่เพิ่มขึ้นและปัญหาการยศาสตร์จากการนั่งคัดเกรดผลลำไย การปีนต้นลำไย การขนส่งผลผลิต และการตัดแต่งกิ่งหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยมีข้อเสนอแนะ

คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรและสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการลดและป้องกันปัญหาการยศาสตร์ ส่งเสริมการใช้สารชีวภาพ การใช้ประโยชน์จากวัสดุเหลือทิ้งทางการเกษตร เช่น กิ่ง ใบ และผลผลิตที่ตกเกรด การอบรมเชิงปฏิบัติการที่หน่วยงานดำเนินการอยู่ควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและให้หน่วยงานภายนอกพื้นที่ได้เข้าไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับเกษตรกรและผู้สนใจ 2) ผลกระทบทางสุขภาพด้านจิตใจและสังคม โดยเฉพาะความวิตกกังวลจากการเข้ามาของแรงงานต่างด้าวเป็นผลกระทบทางสุขภาพที่หน่วยงานทั้งส่วนกลางและท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้ควรมีการสร้างระบบการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว เช่น การจัดระเบียบอย่างเข้มข้นโดยการลงทะเบียนแรงงานและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเด็ดขาด รวมถึงการลดต้นทุนการผลิตโดยการสร้างการรับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมการผลิตทางการเกษตรให้กับเกษตรกร เช่น การปรับแต่งทรงพุ่มเตี้ย การตลาดออนไลน์ และการนำโปรแกรมคอมพิวเตอร์มาใช้เพื่อควบคุมการใช้ปัจจัยการผลิต เช่น ระบบการเพาะปลูกพืชด้วยเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตของสรรพสิ่ง (IoT) ผู้เข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการยังเสนอแนะให้หน่วยงานด้านการเกษตรลงพื้นที่เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการผลิตลำไยนอกฤดูที่ถูกต้องเนื่องจากปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่ตัดสินใจดำเนินการผลิตด้วยตนเองหรือรับฟังข่าวสารมาจากสื่อวิทยุ นอกจากนี้หน่วยงานด้านสาธารณสุขจะต้องเข้าถึงเกษตรกรและแรงงานที่รับจ้างในสวนลำไยโดยตรงเพื่อสร้างการรับรู้ถึงผลกระทบทางสุขภาพที่เกิดขึ้นอันจะส่งผลต่อการเฝ้าระวังและเป็นแนวทางในการพัฒนากิจกรรมเพื่อลดและป้องกันผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตลำไยนอกฤดูต่อไป (สามารถ ใจเตี้ย, 2564)

นอกจากนี้กระบวนการประเมินผลกระทบทางสุขภาพยังนำมาใช้เพื่อบูรณาการกับการจัดทำนโยบายของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม เช่น การถอดบทเรียนชุมชนในการลดใช้สารเคมีทางการเกษตรสู่กรอบนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพในพื้นที่เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กรณีศึกษากิจกรรมของเกษตรกรในพื้นที่ได้สะท้อนแนวคิดของการมีสุขภาพดีด้วยการลดและงดการใช้สารเคมีในการปลูกพืช โดยให้ความสำคัญกับการใช้สารชีวภาพทดแทน รวมถึงพยายามแสวงหารูปแบบการผลิตพืชผักที่ใช้ปัจจัยการผลิตที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและที่สำคัญเกษตรกรเหล่านี้ได้สร้างแหล่งเรียนรู้ให้กับเกษตรกรด้วยกันเองและประชาชนที่สนใจ ซึ่งถ้ามีระบบการจัดการที่เหมาะสม มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพ แนวคิดการใช้สารชีวภาพทดแทนสารเคมีทางการเกษตรนี้จะช่วยลดการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชในการปลูกพืชไร่ในพื้นที่ได้ ทั้งนี้ ข้อจำกัดของการปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรเป็นเกษตรปลอดภัยนั้นต้องปลดภาระหนี้สินของเกษตรให้ปลอดหนี้อย่างแท้จริงและภาครัฐต้องมีนโยบายจำกัดการนำเข้าสารเคมีทางการเกษตรอย่างเข้มงวด จากข้อมูลการถอดบทเรียนชุมชนนำไปสู่ขั้นการพัฒนากรอบข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพด้านการเกษตร นอกจากนี้ผู้วิจัยร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้นำข้อมูลจากการศึกษารายกรณีนำเสนอในเวทีการอบรมเชิงปฏิบัติการและได้ร่วมกันร่างกรอบข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพมีรายละเอียดดังนี้ 1) ด้านการใช้สารชีวภาพทดแทนสารเคมีทางการเกษตรให้ภาครัฐและเทศบาลส่งเสริมการใช้สารชีวภาพทดแทนสารเคมี โดยให้การสนับสนุนองค์ความรู้ ผลักดันการรวมกลุ่มของเกษตรกรในพื้นที่ที่ต้องการใช้สารชีวภาพและสร้างกิจกรรมที่ให้ประชาชนและ

เกษตรกรมีโอกาสพบปะกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน 2) ด้านความร่วมมือของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเทศบาลและชุมชน ผู้นำชุมชนทุกระดับต้องให้ความสำคัญกับปัญหาผลกระทบทางสุขภาพจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร และต้องพยายามแสวงหาเครือข่ายและสร้างโครงการที่เกี่ยวข้อง สำนักงานเกษตรอำเภอควรออกตรวจเยี่ยมและให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรอย่างต่อเนื่องตามสภาพและบริบทความเป็นจริงของพื้นที่ ส่วนหน่วยงานสาธารณสุข (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม) ควรให้ความรู้เกี่ยวกับอันตราย และการป้องกันตัวเองขณะใช้สารเคมีทางการเกษตร ทั้งนี้กระบวนการดำเนินงานต้องให้ความสำคัญกับเกษตรกรเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ในการประยุกต์การทำเกษตรด้วยวิธีที่เหมาะกับสภาพของพืชที่ปลูก ปรับเปลี่ยนจากเกษตรเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียวเป็นการเกษตรเพื่อการพออยู่พอกินอย่างยั่งยืนไม่เน้นการแข่งขันเพียงอย่างเดียว โดยทุกฝ่ายควรร่วมกันแสดงความเห็นและเสนอแนะหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน (สามารถ ใจเตี้ย, 2555) อย่างไรก็ตาม การก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานกระบวนการปฏิบัติตั้งแต่การค้นหาปัญหา การร่วมกันเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา การแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและการติดตามประเมินผลตามกรอบการประเมินผลกระทบทางสุขภาพจะก่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตรที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้

5. บทสรุป

การเรียนรู้เพื่อแสวงหาทางเลือกในการลดและป้องกันผลกระทบทางสุขภาพจากการผลิตทางการเกษตรผ่านกระบวนการประเมิน 6 ขั้นตอน ได้แก่ การกลั่นกรอง การกำหนดขอบเขต การประเมินผลกระทบ การทบทวนร่างรายงานการศึกษาและวิเคราะห์ผลโดยสาธารณะ การผลักดันสู่การตัดสินใจ และการติดตามและประเมินผลโดยสาธารณะจะนำไปสู่ข้อมูลในการสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสาธารณะอันเป็นประโยชน์สำหรับการสร้างเสริม การคุ้มครองภาวะสุขภาพ และการสร้างการรับรู้ของเกษตรกร ประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตทางการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาของพื้นที่อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

นวลศรี ทยาพัชร. (2543). เกษตรกรรมและการใช้สารเคมีการเกษตร.นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

สามารถ ใจเตี้ย. (2555). การพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพจากการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชในการปลูกพืชไร่โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน. ราชพฤกษ์ 10(1), 81 – 85.

สามารถ ใจเตี้ย. (2564). ผลกระทบสุขภาพจากการผลิตลำไยนอกฤดูของเกษตรกร อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน. วารสารควบคุมโรค, 47(2), 313 – 322.

สามารถ ใจเตี้ย. (2564). ปัจจัยพยากรณ์คุณภาพชีวิตเกษตรกรสูงอายุจากการผลิตลำไยนอกฤดู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน. วารสารงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 8(2), 54 – 65.

สุธาสินี อั้งสูงเนิน. (2558). ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช.วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 9(1), 50-63

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2559). หลักเกณฑ์และวิธีการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพที่เกิดจากนโยบายสาธารณะ ฉบับที่ 2 .นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2563). HIA มีขั้นตอนดำเนินการอย่างไรบ้าง. สืบค้น วันที่ 16 มกราคม 2566 จาก https://infocenter.nationalhealth.or.th/node/28254

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2563). สรุปข้อมูลสถิติการเกษตรและสหกรณ์ที่สำคัญ. สืบค้นวันที่ 21 มกราคม 2566 จาก https://www.opsmoac.go.th/nakhonsithammarat-dwl-files-421191791137

Alhashim, R., Deepa, R, and Anandhi, A. (2021). Environmental impact assessment of agricultural production using LCA: A review. Climate 9, 164.

Cameron, C., Ghosh, S., and Eaton, SL. (2011). Facilitating communities in designing and using their own community health impact assessment tool. Environ Impact Asses Rev, 31(4), 433 – 437.

Forbes, J., Hill, J., Hoff, C., and VanKerkhoff, M. (2013). Health impact assessment report: Proposed food + farm ordinance to support locally grown food in Kane County. https://www.countyofkane.org/FDER/Documents/Food%20Hub/Growing%20for%20Kane%20-%20HIA%20Report.pdf

Pope, S., Rhodu, J., FulK, F., Mintz, B., and O'Shea, S. (2016). The health impact assessment (HIA) resource and tool compilation: a comprehensive toolkit for new and experienced hia practitioners in the U.S. U.S. Environmental Protection Agency: Washington, DC.

The Kohala Center. (2012). Health impact assessment 2010 hawai'i county agriculture development plan. https://www.kohalacenter.org/pdf/HIAFullReportFinalWeb.pdf

World Health Organization. 1999. Health impact assessment: main concepts and suggested approach European Centre for Health Policy. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.